

AYYÂR

(العيار)

Ortaçağ İslâm dünyasında
daha çok kendi çıkarları için
toplum düzenini bozan

zümreler hakkında kullanılan bir tabir.

Arapça bir kelime olan ayyâr sözlükte "çok gezip dolaşan, zeki, kurnaz, gözü pek ve atılgan kimse" anlamlarına gelmektedir. Ayyârlar, özellikle Horasan Melâmetiyyesi'ne bağlı zümrelerle olan münasebetleri sebebiyle, mürüvvet ve fütüvvet ehli için kullanılan fityân tabiri ile de anılmışlardır. Müsbet mânâda, daha çok Safevî öncesi meddah hikâyelerinde halk kahramanı olarak geçen ayyâr fanatik bir kişiliğe bürünmüştür. Bazı İran kaynaklarında civanmerd, doğru sözlü, yiğit, iyilik sever, maharetli, süfîyâne hayat süren bir topluluk gibi belirtilmelerine, emirlere bağlı ve diğer mezheplere karşı Sünnîliğin yanında gösterilmelerine (Keykâvus b. İskender, s. 369 vd.) rağmen ayyârlar menfi icraatları yüzünden tarihe daha ziyade yağmacı ve soyguncu bir sınıf olarak geçmişlerdir. Çoğunluğunu şehirlerdeki işsiz güçsüz kimselerin, ayak takımının, topraksız köylülerle ordudan ayrılmış askerlerin oluşturduğu ayyârlar güçlü iktidarlar zamanında geri plana çekilip âdeta ortadan kayboldukları halde, yönetimin zayıf olduğu dönemlerde sorumsuzca hareketleriyle ülkeleri için her zaman problem teşkil etmişlerdir. Özellikle VIII-XII. yüzyıllar arasında İran, Türkistan ve Irak'ın belli başlı şehirlerinde zaman zaman büyük karışıklıklara ve yağmalara sebep olmuşlar, 1135-1144 yılları arasında Bağdat'ta olduğu gibi bazan da iktidarı ele geçirecek bir terör rejimi kurmuşlar ve şehri haraca koşmuşlardır. Yaşayışları bakımından Anadolu'daki ahilere ve rindlere benzetilirse de icraatları onlardan çok farklı ve olumsuz görünmektedir. Bazı kaynaklarda ayyârlar sadece avret yerlerini örten, başlarına hurma yaprağından yapılmış başlık koyan, boyunlarına çan, yular, gem veya süpürge ve kıldan yapılmış ipler asan serseriler güruhu olarak tasvir edilmişlerdir (Bartold, s. 157-158).

Bir merkeze bağlı olarak yönetilen ayyârların reislerine "ser-ayyârân", "reisül-ayyârîn" veya "reisül-fityân" denirdi. Nasıl bir teşekkül oldukları ve güttükleri ortak gaye henüz tam anlamıyla tesbit edilememiştir. Ayyârlardan bazılarının sivrilip önemli mevkilere geçtiği de olmuştur. Meselâ Ya'kûb b. Leys adlı bir şakinin 867'de Sistan'da Saffâriiler

hânedanını kurduğu ve bu hânedanın otuz üç yıl boyunca hâkimiyetini sürdürdüğü, Burcûmî ve İbn Mevsîlî gibi ayyâr reislerinin de 1028-1033 yılları arasında yönetime hâkim oldukları bilinmektedir. Sistan'daki ayyârların diğer şehir ve bölgelerdeki fityân, ahdâs* ve rindlerle de münasebetleri vardı.

Fâtih devrinde yazılmış bir fütüvvet-nâmeden ayyârın "avcı, sürekli gezip dolaşan, yan kesici" anlamlarında kullanıldığı, fütüvvet mensuplarına ise mecazi mânâda ayyâr dendiği anlaşılmaktadır (Gölpınarlı, *İFM*, XVII/1-4, s. 55). "Ayyârân" tabirine, Latîfî'nin *Evsâf-ı İstanbul* adıyla neşredilen *Risâle-i Evsâf-ı İstanbul* adlı eserinde de rastlanmaktadır (s. 15). Burada, esnaf içerisindeki hilekâr satıcılar arasında aldatma ve yalanın bir âdet haline geldiğinden, şeytanlığın bir mârifet sayıldığından bahsedilmekte ve böyleleri "ayyârân", "tarârân", "mekkârân" olarak nitelendirilmektedir.

Türkistan'daki Basmacı Hareketi'ne katılanlara da Başkırtlar tarafından ayyâr denilmiştir. Âlî Bey'in (ö. 1871), Molière'in *Les Fourberies de Scapin* (Skapen'in hileleri) adlı eserinden adapte ettiği *Ayyar Hamza* komedisinin kurnaz ve açkgöz kahramanı Hamza'ya bu sıfat pek uygun düşmüştür. Günümüzde ise ayyâr kelimesi Kayseri yöresinde "tembel" anlamında kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 181, 194, 198; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (trc. M. Altay Köymen), Ankara 1982, s. 23, 86; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 178, 349, 432; X, 301, 545; XI, 16 vd., 24, 34-35, 45, 95; Keykâvus b. İskender, *Kâbusnâme* (nşr. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1944, s. 369-393; Latîfî, *Evsâf-ı İstanbul* (nşr. Nermin Suner [Pekinel]), İstanbul 1977, s. 15; Barthold, *İslâm Medeniyeti*, s. 157-158; M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara 1988, s. 85-92; C. E. Bosworth, *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia*, London 1977, XVII, 538-540; Fâruk Ömer, *el-Hilâfetü'l-Abbâsiyye fi'l-Asri'l-fevziyyi'l-askerî (247-334/861-946)*, Bağdad 1397/1977, s. 168-170; Cl. Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 65-66; a.mlf. — W. L. Hanaway, Jr., "Ayyâr", *Elr*, III, 159-163; M. Ahmed Abdülmevlâ, *'Ayyârûn ve's-şüttâr el-Bâğâdide fi'l-târîhî'l-Abbâsî*, İskenderiye 1986; Abdülbâki Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", *İFM*, XI/1-4 (1949-50), s. 61, 74-75; a.mlf., "Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Hüseyin'in Fütüvvet-nâmesi", a.e., XVII/1-4 (1955-56), s. 55; Franz Taeschner, "İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilâtı)", a.e., XV/1-4, s. 9-10, 18; a.mlf., "Ayyâr", *El2* (Fr.), I, 817-818.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

AYYÂŞ b. EBÛ REBÎA

(عياش بن أبي ربيعة)

Ebû Abdillâh (Abdirrahmân)
Ayyâş b. Ebî Rebî'a (Amr)
b. el-Mugîre el-Kureşî el-Mahzûmî
(ö. 15/636)

İslâmiyet'i

ilk kabul eden sahâbilerden.

Hâlid b. Velîd ve Ebû Cehil'in amcazadesi, aynı zamanda Ebû Cehil'in ana bir kardeşidir. Hz. Peygamber daha Dârüerkam'a gitmeden önce müslüman oldu. Müşriklerden ağır işkenceler gördüğü için karısı ile Habeşistan'a hicret etti. Oğlu Abdullah orada doğdu. Habeşistan'dan döndükten sonra Hz. Ömer'le beraber Medine'ye hicret etti. Kardeşleri Ebû Cehil ile Hâris b. Hişâm Ayyâş'ı bir bahane ile Mekke'ye geri getirmek için yola çıktılar ve Kubâ'da kendisine yetiştirdiler. Annelerinin onu tekrar görmeye kadar yas tutmaya, saçına tarak dokundurmayacağına ve gölgeye çekilmeyeceğine yemin ettiğini söyleyerek Mekke'ye dönmelerini istediler. Hz. Ömer kardeşlerinin kötü niyetlerini sezerek bu oyuna gelmemesi için ısrar ettiyse de o Mekke'de kalan bir miktar malını almak ve annesini ziyaret etmek düşüncesiyle dönmeye razı oldu. Ebû Cehil ve Hâris kardeşlerini Mekke'ye götürüp hapsedtiler ve Medine'ye dönmeye yıllarca engel oldular. Ayyâş Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarına bu yüzden katılamadı. Onun ve onun vaziyetinde olan bazı müslümanların durumuna çok üzülen Hz. Peygamber uzunca bir müddet sabah namazlarında rükûdan doğruduktan sonra, "Allahım! Velîd b. Velîd, Seleme b. Hişâm, Ayyâş b. Ebû Rebîa ve Mekke'deki diğer güçsüzleri kâfirlerin elinden kurtar" diye dua etmiştir (Müslim, "Mesâcid", 294-295). Bir müddet sonra Velîd hapisinden kurtulup Medine'ye gitti. Hz. Peygamber Ayyâş ile Seleme'nin işkence altında yaşadıklarını öğrenince Velîd'i tekrar Mekke'ye gönderdi ve birlikte Medine'ye kaçmalarını emretti. Onlar da üç günlük bir yolculuktan sonra umretü'l-kazâ* dan dönmekte olan müslümanlara katılarak Medine'ye geldiler. Bunu duyan Kureş kabilesi, Hâlid b. Velîd başkanlığındaki bir grup Mekkeli'yi onları yakalamakla görevlendirdi. Ancak Usfân'a kadar giden takipçiler izlerine rastlayamayınca geri döndüler. Müşrikler daha sonra da onların iade edilmeleri için çalıştılar, fakat sonuç alamadılar. Hz. Peygamber Tebuk Seferi'nden sonra Ayyâş'ı Himyerîler'den Hâris, Mesrûh ve